

KS. ZDZISŁAW MŁYNARSKI

Archiwa, Biblioteki
i Muzea Kościelne. T. 22:1971

LOSY ZASOBU ARCHIWUM DIECEZJALNEGO W SIEDLCACH

Dnia 22 czerwca 1969 r. diecezja siedlecka czyli podlaska obchodziła uroczystie jubileusz 150-lecia swego istnienia¹. Została ona erygowana przez papieża Piusa VII bullą *Ex imposita nobis* z dnia 30 VI 1818. Początkowo nosiła nazwę diecezji janowskiej czyli podlaskiej. W skład tejże weszło 118 parafii, które zostały wydzielone z następujących diecezji: łuckiej (55), krakowskiej (36), poznańskiej (21), płockiej (3), chełmskiej (3). Siedzibą jej został Janów Biskupi czyli Podlaski — dawna rezydencja biskupów łuckich².

Na skutek tego znajdujące się tutaj materiały archiwalne b. diecezji łuckiej weszły w jej posiadanie. Były to przeważnie zespoły akt biskupów łuckich i Konsystorza For. Janowskiego. Obejmowały 104 księgi, najstarsza — konsystorska z lat 1469—1486. Zostały one uporządkowane w dużej mierze przez Adama Naruszewicza, ostatniego biskupa łuckiego († 6 VII 1796), który nakazał oprawić 40 rękopisów, a na okładce każdej księgi polecił umieścić napis; „Acta officii Janoviensis, iniuria temporum, vetustate corrosa ac dispersa, ut divorum Antistitum Luceoriensium et Brestensium gratam memoriam aetas futura recoleret, indignus Eorum succesor Adamus Episcopus in unum colligi, et pristinae, in quantum id fieri potuit, integritati restitui curavit. Anno Domini 1793, idibus Martii”³. Zasobem archiwalnym opiekował się przeważnie notariusz konsystorza. Niekiedy jednak obowiązki ar-

¹ Z. Młynarski: Il 150° anniversario della Diocesi di Siedlce. *L'Osservatore Romano*. A. 59: 1969 nr 152 s. 5.— Tenze: Sylwetki biskupów podlaskich. *Gaz. medz.* (Londyn). R. 21: 1969 nr 41 s. 1—3.

² P. Aleksandrowicz: Półtora wieku diecezji siedleckiej czyli podlaskiej. *Wiad. diec. podl.* R. 37: 1968 s. 153—166.— F. Jacz[ewski]: Podlaska diecezja. W: *Encyklopedia kościelna*. T. 20. Warszawa 1902 s. 36—39.— Z. Młynarski: Diecezja siedlecka czyli podlaska. *Przew. katol.* R. 1968 s. 432—434.— A. Soszyński: Powstanie i organizacja diecezji janowskiej czyli podlaskiej. *Wiad. diec. podl.* R. 37: 1968 s. 166—171.— J. Włodarczyk: Historia diecezji podlaskiej. *Wiad. diec. podl.* R. 31: 1962 s. 259—278.

³ [J. Pruszkowski] P. J. K.: Janów Biskupi czyli Podlaski. Kraków 1897 s. 95—96.

chiwisty spełniał kleryk miejscowego seminarium duchownego, jak to widzimy na przykładzie Telesfora Borkowskiego⁴.

Dnia 22 maja 1867 r. diecezja janowska czyli podlaska została, ukazem carskim, zniesiona i przyłączona do diecezji lubelskiej⁵. 10 czerwca tr. Urząd Gubernialny Lubelski powiadomił o tym fakcie ks. Kazimierza Sosnowskiego, administratora diecezji lubelskiej⁶. Ale ks. Sosnowski tłumaczył się, że nie posiada żadnej władzy nad diecezją podlaską dopóki nie otrzyma odpowiednich uprawnień od Stolicy Apostolskiej⁷. Wówczas to otrzymał od Muchanowa, który był zarządzającym interesami duchownymi obcych wyznań w Królestwie Polskim wyjaśnienie, że biskup Benjamin Szymański został wezwany do formalnego oddania mu władzy nad diecezją podlaską a jego prosi o przyjęcie. Muchanow wydał również polecenie, aby po odbiór akt konsystorskich administrator wydelegował do Janowa trzech kapłanów lubelskich według swego wyboru, a jemu zakomunikował ich nazwiska. Jeden z delegatów powinien być doświadczonym członkiem Konsystorza Lubelskiego. Mają oni odebrać wszystkie akta zniesionego Konsystorza Janowskiego w terminie sześciotygodniowym i przewieźć je do Lublina. Wydatki poniesione z tej racji będą również zwrócone przez gubernatora lubelskiego⁸.

Ksiądz Sosnowski znalazł się w bardzo kłopotliwej sytuacji, gdyż z jednej strony otrzymał nakaz rządu, aby administrował w diecezji podlaskiej, a z drugiej nie uzyskał całkowitych uprawnień od biskupa Szymańskiego. Pisał więc do gubernatora lubelskiego tymi słowami: „gotów jestem spełnić wszystkie Jego [rządu] rozkazy, byle takowe spełnienie nie przekraczało zasad wiary Kościoła Rzymskokatolickiego, którego jestem z łaski Opatrzności członkiem”⁹. Równocześnie w tej sprawie wysłał listy do biskupa Staniewskiego, prezydującego w Kolegium Duchownym Rzymskokatolickim w Petersburgu, do zarządzającego sprawami obcych wyznań w Królestwie Polskim i do biskupa B. Szymańskiego. W odpowiedzi otrzymał od Szymańskiego list, datowany w Warszawie dnia 6 sierpnia 1867 r., w którym tenże pisał: „Poważam się prosić JW. Pana, abyś przede wszystkim Archiwum Konsystorza Podlaskiego pod swoją opiekę przyjąć raczył”¹⁰. Biskup Szymański widocznie doceniał rolę archiwum w diecezji, skoro odjeżdżając na wygnanie do Łomży zlecił nad nim opiekę swemu sekretarzowi ks. Adolfo-

⁴ Archiwistą został mianowany 13 IX 1839 a święcenia kapłańskie otrzymał 16 II 1840. Obowiązki archiwisty spełniał do 16 VI 1846. Por. Archiwum Diecezjalne w Siedlcach (skrót: ADS), pers. 486 k. 112, 267.

⁵ Dekret carski brzmiał: „Wziąwszy pod uwagę przedstawione przez namiestnika naszego w Królestwie Polskim dowody, wskazujące konieczność zniesienia diecezji podlaskiej rzymsko-katolickiej i wnioski w tym przedmiocie Komitetu do Spraw Królestwa, rozkazujemy: 1) Diecezję podlaską z kapitułą, konsystorzem i seminarium znieść bezzwłocznie z uwolnieniem biskupa Szymańskiego od obowiązków zwierzchnika diecezji; 2) Należące do diecezji podlaskiej kościoły przyłączyć do diecezji lubelskiej rzymsko-katolickiej”. Por. *Dz. Praw Król. Pol.* T. 68: 1867 s. 85.

⁶ Archiwum Diecezjalne w Lublinie (skrót: ADL), rep. 60 I nr 135: Akta dotyczące zniesionej diecezji podlaskiej w 1867 roku i jej przywrócenia w 1918 r. (skrót: Akta) s. 1.

⁷ ADL, Akta s. 2.

⁸ ADL, Akta s. 8.

⁹ Tamże s. 9. List z 6 VII 1867.

¹⁰ Tamże s. 20.— Z. Młynarski: Biskup Piotr Paweł Benjamin Szymański. W: *Sylwetki biskupów janowskich czyli podlaskich. Wiad. diec. podl. R.* 39: 1970 s. 129—131.

wi Pleszczyńskiemu¹¹. Teraz zaś prosił o opiekę nad aktami ks. Sosnowskiego, który po otrzymaniu tego listu przystąpił do wykonania polecenia przewiezienia akt z Janowa do Lublina.

Pralat Sosnowski wydelegował do tej czynności księży: kan. Juliana Sobolewskiego, proboszcza z Rudna, Karola Mlecza, administratora z Czemiernik i Władysława Koglarskiego, regensa Konsystorza Gen. Lubelskiego. O wyborze wspomnianych powiadomił zwierzchnika obcych wyznań w Królestwie Polskim listem z dnia 13 sierpnia tr.¹². Wtedy otrzymał odpowiedź, iż wezwano gubernatora cywilnego siedleckiego do wydania polecenia naczelnikowi powiatu konstantynowskiego, mającego siedzibę w Janowie Podlaskim, ażeby miejscowa władza cywilna udzieliła wymienionym wszelkiej pomocy. Polecono również, aby zajęcia nad spisaniem akt i przewiezieniem ich do Lublina zostały ukończone w przeciągu czterech tygodni. Delegaci otrzymują dietę po 1 rublu srebrnym i 50 kopiejek dziennie. Nadto zapewniono im zwrot kosztów podróży¹³. Ks. Sosnowski polecił delegatom, aby po przybyciu do Janowa udali się do ks. Franciszka Jaczewskiego, dotychczasowego regensa Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim, i wezwali go do wydania akt, które mają spisać pod kierunkiem ks. J. Sobolewskiego¹⁴. Przybyli oni na miejsce dnia 29 sierpnia 1867 r. i przystąpili do zleconej im pracy. Ukończyli ją 7 września tegoż roku. Akta zapakowali do sześciu skrzyń. Przywiózł je do Lublina ks. Mleczek¹⁵. W imieniu delegatów złożył on w Konsystorzu raport o przeprowadzonych pracach oraz załączył wykaz przywiezionych akt. Obejmował on następujące pozycje:

- 1) „Spis akt dawnych przewiezionych z konsystorza b. diecezji podlaskiej rozpoczynających się od roku 1539”; zawierał 181 tomów;
- 2) „Akta osobiste księży b. diecezji podlaskiej”; obejmowały 231 poszytów;
- 3) „Spis akt dotyczących każdego z osobna kościołów w b. diecezji podlaskiej”; zawierał 101 poszytów;
- 4) „Spis akt konsystorza b. diecezji podlaskiej poczynających się od roku 1819”; obejmował 134 poszyty.

Do Konsystorza Lubelskiego przewieziono więc 658 jednostek aktowych Konsystorza Janowskiego¹⁶. Koszta przewozu wynosiły 305 rubli srebrem i 97 kopiejek. Przewiezione akta umieszczono w trzech szafach z drzewa sosnowego, które wykonał stolarz Józef Pińkowski za 138 rubli srebrem. Rząd Gubernialny Lubelski pokrył koszty¹⁷.

Aż do r. 1918 akta Konsystorza Janowskiego były przechowywane w magazynach archiwalnych diecezji lubelskiej w Lublinie. Z chwilą odzyskania niepodległości przez Polskę papież Benedykt XV, bullą *Commissum humilitati nostrae* z 24 IX 1918 r., wskrzesił diecezję janowską czyli podlaską. Jej pierwszym biskupem został mianowany ks. Henryk Przeździecki, który

¹¹ [A. Pleszczyński] P. A. ks.: Ostatnie chwile biskupa Szymańskiego. *Wiad. diec. podl.* R. 1: 1919 s. 181.

¹² ADL, Akta s. 29.

¹³ Tamże s. 30—31.

¹⁴ ADL, Akta s. 32.

¹⁵ Tamże s. 35.

¹⁶ ADL, Akta s. 36—59.

¹⁷ Tamże s. 76—77.

wkrótce przystąpił do rewindykacji akt z Lublina¹⁸. Do podjęcia akt wydelegował on ks. Juliana Rystera, kanclerza Kurii Podlaskiej, który 21 i 22 stycznia 1919 r. pokwitował odbiór 452 jednostek archiwalnych¹⁹. Były to następujące pozycje:

- 1) 111 ksiąg akt dawnych;
- 2) 137 poszytów akt parafialnych;
- 3) 204 poszyty akt osobistych duchowieństwa.

Dnia 18 lipca 1919 r. ks. Karol Dębiński pokwitował odbiór czterech dalszych jednostek akt osobistych księży²⁰. Do odbioru reszty archiwaliów został wydelegowany ks. Józef Kocięcki, notariusz Kurii Podlaskiej, który 13 grudnia 1926 r. odebrał 27 ksiąg akt dawnych²¹. Nie wszystkie akta zostały zwrócone. Rewindykowano tylko 483 jednostki. Niektóre z nich zaginęły bezpowrotnie, a inne zostały w Archiwum Diecezjalnym w Lublinie, gdzie włączono je do całości tamtejszego zasobu²².

Przewiezione akta umieszczono w Archiwum Kurii Biskupiej w Siedlcach przy ulicy J. Piłsudskiego 60 (obecnie K. Świerczewskiego)²³. Akta te zostały częściowo uporządkowane przez ks. dra Andrzeja Szklarskiego w latach 1932—1936. Wykaz zawartości otrzymało 26 tomów. Kilkanaście ksiąg zostało włączonych do archiwum przypadkowo. Zostały one zabrane z różnych parafii podczas wizytacji kanonicznych przeprowadzonych przez biskupa dra Czesława Sokołowskiego, sufr. podlaskiego i jego sekretarza ks. dra Andrzeja Szklarskiego²⁴.

Po zajęciu Polski przez Niemcy hitlerowskie, pod koniec 1939 r. okupanci przeprowadzili rewizję w gmachu Kurii Biskupiej w Siedlcach. Akta przeszukiwało czterech Niemców. Kierownik tej ekspedycji powiedział wówczas do ks. Jana Grabowskiego, kanclerza Kurii: „Gdy znajdzie się w Kurii coś przeciwnego wobec państwa niemieckiego, pan odpowie za to życiem”. Podczas tej rewizji jeden z uzbrojonych żołnierzy pilnował ks. Grabowskiego²⁵. Po trzech godzinach poszukiwań zabrano następujące archiwalia:

- 1) Akcja Katolicka (3 jednostki);
- 2) Argenteria (1 j.);
- 3) Duszpasterstwo w Niemczech (1 j.);
- 4) Korespondencja z władzami państwowymi (1 j.);
- 5) Nuncjatura apostolska (1 j.);

¹⁸ Z. Młynarski: Biskup Henryk Przeździecki. (Na 150-lecie diecezji podlaskiej). *Gaz. medz.* (Londyn). R. 21: 1969 nr 29 s. 1—2.

¹⁹ ADL, Akta s. 134—135.

²⁰ Tamże s. 137.

²¹ ADL, Akta s. 194—195.

²² Por. Wykaz akt Kurii Biskupiej Lubelskiej i fragmentów akt Kurii Biskupiej Podlaskiej. [Lublin 1943]. Maszynopis w Kurii Biskupiej w Lublinie. Jest to przekład wykazu sporządzonego przez A. Kossowskiego w języku niemieckim.— Por. F. Stopyniak: Archiwum Diecezjalne w Lublinie. *Arch. Bibl. Muz.* T. 4: 1962 s. 21. Autor podaje, że materiały dotyczące diecezji podlaskiej stanowią w tamtejszym archiwum osobny zespół, który nosi nazwę Acta Consistorii (Curiae) Podlachiensis. Zawiera on 123 pozycje z lat 1700—1867. Są to akta duchownych z terenu diecezji podlaskiej z lat 1796—1867 (30 posz.) i wizytacji kościołów z lat 1700—1847 (3 posz.).

²³ Mocą bulli Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 X 1925 diecezja janowska otrzymała nazwę siedleckiej czyli podlaskiej z siedzibą w Siedlcach.

²⁴ S. Litak, S. Lazar: Materiały Archiwum Kurii Siedleckiej. *Roc. hum.* T. 7: 1958 [druk. 1960] z. 2 s. 327—332.

²⁵ List ks. mgra J. Grabowskiego do autora z 23 X 1969.

- 6) Sprawozdania dziekańskie (2 j.);
- 7) Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej (3 j.);
- 8) Studenci w Rzymie (1 j.).

Były to akta z lat 1919—1939. W celu uniknięcia dalszej grabieży akta dawne, liczące 505 tomów, zostały przewiezione pod kierunkiem ks. inf. A. Szklarskiego do miejscowego kościoła św. Stanisława bpa. Proboszcz parafii, ks. Józef Kobyliński, polecił umieścić je w zakrystii, po lewej stronie wielkiego ołtarza. Klucze od szaf miał przez całą okupację ks. Szklarski²⁶.

Wiosną 1940 r. Niemcy wydali zarządzenie, że w ciągu trzech dni bp Czesław Sokołowski, administrator apost. diecezji, ma opuścić dom biskupi i przenieść Kurię Diecezjalną na inne miejsce. Pomieszczenie dla wspomnianej instytucji znaleziono na plebanii kościoła garnizonowego w Siedlcach przy ul. H. Sienkiewicza 37. Na piętrze zamieszkał bp Sokołowski, trzypokojowy parter z dużym przedpokojem zajęła Kuria Diecezjalna. Rzeczy domowe biskupa i całe mienie kurialne, łącznie z registraturą, przenieśli pracownicy kurialni (księża i świeccy) bez pomocy ludzi z zewnątrz²⁷.

Sytuacja na lepsze zmieniła się dopiero po wyzwoleniu, a zwłaszcza z chwilą, gdy ordynariuszem podlaskim został ks. bp Ignacy Świrski, który swój ingres do Siedlec odbył 4 lipca 1946 r.²⁸ Wkrótce też przeniesiono Kurię do dawnego gmachu. Zamieszkał tam także ordynariusz. Następnie sprowadzono akta dawne z zakrystii kościoła św. Stanisława. Ocalały tam szczęśliwie podczas wojny dzięki zapobiegliwości ks. Szklarskiego.

W r. 1956, z ramienia Instytutu Geografii Historycznej w Polsce przy Towarzystwie Naukowym KUL, została w Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach przeprowadzona naukowa kwerenda przez S. Litaka, S. Lazara i J. Zawadzką. Wynikiem jej było zinwentaryzowanie 168 ksiąg akt dawnych i wydanie drukiem artykułu pt. *Materiały Archiwum Kurii Siedleckiej*²⁹. W informacji tej omówiono i poddano ocenie naukowej zawartość materiałów tegoż zbioru. Pewne prace porządkowe przeprowadził w latach 1959—1964 ks. mgr Marian Piotrowski, wyznaczony przez władzę diecezjalną na opiekuna tegoż archiwum, aczkolwiek pełniąc równocześnie obowiązki administratora parafii Sobolew, nie mógł w pełni poświęcić się zleconej pracy.

Archiwum Diecezjalne w Siedlcach posiada także materiały historyczne odnoszące się do całego Kościoła w Polsce. Są tu bowiem akta Konferencji Episkopatu Polski z kilkunastu lat okresu międzywojennego. Sekretarzem Episkopatu Polski był przez znaczny okres czasu biskup siedlecki Henryk Przeździecki. I on to, zwyczajem dawnych urzędników kościelnych i państwowych, zachował u siebie wytwór swej funkcji, zamiast oddać go do Kancelarii Prymasowskiej (kard. E. Dalbora a potem A. Hłonda) w Poznaniu.

Materiały przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach tylko w bardzo małym stopniu były wykorzystywane do prac naukowych.

²⁶ List ks. dra A. Szklarskiego do autora z 22 X 1969.

²⁷ List ks. Grabowskiego, jw.

²⁸ Z. Miynarski: Sp. ksiądz biskup Ignacy Świrski. *Gość niedz.* R. 38: 1969 s. 100—101.— [T. Strzelec]: Ksiądz biskup Ignacy Świrski. *Jasna Góra* (Doylestown). R. 9: 1968 s. 151—154.— J. Zawadzki: Biskup Ignacy Świrski (1885—1968). *Collec. theol.* A. 38: 1968 fasc. 4 s. 155—157.— Zyciorys śp. biskupa Ignacego Świrskiego, ordynariusza podlaskiego. *Wiad. diec. podl.* R. 37: 1968 s. 239—241.

²⁹ Por. przyp. 23.

Frekwencja odwiedzających zbiory jest również niezbyt wielka³⁰. Korzystanie z zasobu aktowego jest o tyle utrudnione, że archiwum nie jest dotychczas naukowo i urzędowo zorganizowane³¹.

Możemy jednak wyrazić nadzieję, że Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, kryjące obfite i cenne materiały do dziejów Kościoła na Podlasiu, idąc śladami innych diecezji w Polsce, zostanie wkrótce naukowo zorganizowane³². Wymaga tego dobro Kościoła, Ojczyzny i nauki.

³⁰ Książkę osób korzystających z Archiwum Siedleckiego zaprowadził dopiero w 1959 r. ks. mgr M. Piotrowski.

³¹ Naukowe zorganizowanie archiwum polega na wydaniu przez władzę kościelną dokumentu erekcyjnego archiwum, a następnie statutu i regulaminu. Por. S. Librowski: Dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie organizacji archiwów kościelnych w Polsce (cyt. S. Librowski: Dotychczasowe osiągnięcia). *Arch. Bibl. Muz.* T. 3: 1961 z. 1/2 s. 3.

³² Dotąd naukowo zorganizowane archiwa mają następujące archidiecezje i diecezje w Polsce: chełmińska, częstochowska, gnieźnieńska, kielecka, łódzka, płocka, poznańska, przemyska, tarnowska, warszawska, włocławska, wrocławska. Por. S. Librowski: Dotychczasowe osiągnięcia s. 11—22.